

Il dretg svizzer da linguas

Proteger quatter culturas respectond tuts umans

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ Co vegn ina giurista tudestga adaquella da s'occupar cun il dretg svizzer da linguatgs? Tar Annette Guckelberger, docenta a la Scuola auta da ciencias administrativas a Speyer/Renania, para quai da derivar da duas realitads che dattan da patratgar a la Germania d'oz e che noss pajais dumogna vaira bain per sasez. L'emprima è l'immigraziun massiva da glied d'otra lingua.

Per motivs istorics pateschian blers Tudestgs da sentiments da culpa areguard lur atgnadad. In'advocata berlinaisa da derivanza tirca e curda manegia: «Mattets maltratgs tircs san beffegiar mintga Tudestg sin via schend: 'Jau astg esser losch da mes pajais, ma ti betg'» (1). Per tals Tudestgs n'èsi tuttina betg evident ch'immigrads en Germania duajan emprender tudestg; questa malsegirezza engrevegna l'integraziun sociala dals 8,8% esters. Ins guarda pia cun admiraziun e forsa era scuidanza sin pajais nua ch'igl è evident ch'immigrads duajan emprender il linguatg da lur domicil nov. In segund problem da la Germania d'oz deriva da sia integraziun en in'Uniu europeana (UE) cun almain ventg linguatgs uffizials. La Germania en ses cunfins d'oz è bunamain monolingua; las pitschnas cuminanze da Danais, Fris e Sorabs han ina relevanza mo locala. L'appartegnientscha ad ina cuminanza surnaziunala ha stgaffi ina dimensiun politica tuttafatg nova. La glied da la Germania federala na sa gnanca, sco quella da l'Austria, la Tschechia, l'Ungharia euv. sa referir als decennis enfin a 1918, cur ch'ins chantava il medem imni imperial e roial en dudesch linguas differentas. Tant pli guard'ins cun admiraziun vers quella Svizra pitschna ed exemplara che ha chattà la storta areguard la convivenza da pievels differentes. Geabain, differentes, e co! Ils Tudestgs enconuschan la Svizra e san distinguer tranter l'atmosfera da Lucerna e quella da Ligiaun u Genevra; rotschas da turists visitan annualmain la claustra da Münstair e san che nus discurren in linguatg tuttafatg agen en nossa regiun. Dalonder l'essai d'Annette Guckelberger davart il dretg svizzer da linguas (2).

Ina naziun plurilingua da voluntad

Gia a l'entschatta releva l'autura l'atgnadad dal stadi federal svizzer: «La Svizra sco naziun politica da voluntad sa basa

sin la voluntad da pievels differentes da viver ensem sco ina naziun e da mantegnair e defender la libertad e l'appartegnientscha cuminaivla che resultan dal medem destin istoric» (p. 610). L'UE perencunter n'è betg ina naziun, mabain ina cuminanza da lavur stgaffida da naziuns che han renunzià a parts da lur suveranità. Era la frasa suandonta è clara: «Tenor l'art. 2 § 2 da la costituziun federala èsi ina finamira da la confederaziun da promover la varietad culturala dal pajais» (p. 611). La Svizra è pia in pajais, sco la Germania, ma era sco mintga pajais federativ tudestg; l'UE perencunter n'è betg in pajais, mabain ina cuminanza da pajais. L'autura punctuescha: «Ils linguatgs èn elements constitutivs dal stadi federal svizzer. Las linguas naziunalas èn il tudestg, franzos, talian e rumantsch. La noziun da linguas naziunalas circumscriva quellas che la part la pli gronda da la populaziun discorra. Ins ha sa referi a schabetgs istorics ed a la situaziun dada per determinar las linguas naziunalas decisivas. La quadrlinguitad è in element essenzial da l'idea statala svizra. La stipulaziun costituziunala da las linguas naziunalas las auzorda ord la massa da quellas ch'ins discorra en Svizra. I n'è betg relevant che las singulas linguas naziunalas èn derasadas en intschess differentes e che las cuminanze umanas relativas n'èn betg tuttina grondas. L'art. 4 da la costituziun federala [il qual numna las linguas naziunalas] cuntegna la basa da la pasch tranter las gruppas linguisticas svizas (...). Dalonder resulta indirectamain il duair dal stadi [federal] d'avair quità per il mantegniment da las quatter linguas naziunalas» (pp. 611–612).

Ina libertad fundamentala

Il dretg svizzer da linguas pertutga er ils dretgs fundamentals definids da la Convenziun europeana dals dretgs umans. «Ses art. 14 scumonda differentes tips da discriminaziun; en quest senn stabiletscha l'art. 8 § 2 da la costituziun federala svizra ch'ins n'astgia discriminar nagin pervi da la lingua (...). Quest scumond sa distingua da l'art. 4 da la costituziun federala, perquai ch'il scumond na sa restrenscha betg a las linguas naziunalas (pp. 612–613). Quai vegn anc punctuà da l'art. 18 che garantescha la libertad da linguatg, «pia la libertad da s'exprimer en mintga linguatg. Quai cumpiglia las linguas naziu-

nalas sco er, per exempel, linguas estras, dialects, linguas artificzialas sco l'esperanto, u er la lingua gestuala. Per che lezza libertad possia sa sviluppar plainmain, na protegia la costituziun betg mo il diever da mintga linguatg, mabain era ses studi (...). La Dretgira federala n'ha exprimi nagina resalva cur ch'ins ha stuì rediger tavlas da reclama en ina regiun rumantscha [Mustér, G. S.-C.] era per rumantsch, per mantegnair lez linguatg periclità (...). Plinavant vali la paina da menziunar la prescripziun da l'art. 31 § 2 (emprima frasa) en la costituziun federala davart la privaziun da libertad. Mintga persuna ch'ins priva da sia libertad ha il dretg, basà sin garantias internaziunalas, da vegnir infurmà immediat, en in linguatg ch'ella chapescha, davart ils motivs da lezza privaziun e davart ses agens dretgs» (pp. 615–617). En noss temp da globalisaziun duess questa prescripziun stimular giuvens Rumantschs bilings, talentads linguisticamain, d'emprender linguatgs da l'immigraziun.

Normas per uffizis federals

La costituziun federala cuntegna prescripziuns liantas per l'administraziun federala davart il diever dals linguatgs: «L'art. 69 § 3 prescriba a la confederaziun da resguardar la varietad culturala e linguistica dal pajais cun ademplir ses pensums. L'art. 70 cuntegna las prescripziuns centralas davart las linguas (...). Ins n'ha nagin dretg da correspunder cun las autoritads en in auter linguatg che l'uffizial (...). Ditg n'era la lingua rumantscha betg uffiziala. In cas sumegliant è quel da l'irlandais che n'è betg linguatg uffizial e da lavur da l'UE. Era tar il rumantsch era il motiv probablain che bunamain tut la glied che dovra quest linguatg sa fitg bain in'otra lingua naziunala. Be pouca glied al discorra, e quai en intschess pitschens e latiers en furmas differentas. Cunquei ch'il dumber da personas che discurren rumantsch diminuescha da cuntin, han ins midà 1996 la costituziun federala, al dauzond enfin a la posiziun da linguatg parzialmain uffizial, numnadamain per la correspundenza cun personas da lingua rumantscha (...). L'art. 15 da la lescha davart las publicaziuns uffizialas palesa la posiziun disfavourisada dal rumantsch; en questa lingua uffiziala duain ins publitgar mo decret federal da purtada speziala (...). Ils uffizis fede-

ral duain communitgar cun in burgais en la medema lingua uffiziala ch'el dovra (...). Dentant pon uffizis federals decentralisads (...) sa limitar a la lingua uffiziala chantunala dal lieu» (pp. 617–618).

Intschess circumscrits per viver

Ma tgi tschern questa lingua? L'art. 70 § 2 da la costituziun federala è cler: «Ils chantuns fixeschan lur linguas uffizialas; tenor la giurisprudenza da la Dretgira federala cumpiglia quai la cumpetenza da stabilir er il linguatg d'instrucziun. Dentant n'èn ils chantuns betg tuttafatg libers tar quella fixaziun (...). L'urden costituziunel en chausa sa referescha a la giurisprudenza da la Dretgira federala davart l'uscheditg princip territorial (...). Per preservar l'armonia tranter las cuminanze linguisticas, duain ils chantuns resguardar la cumposiziun linguistica tradiziunala dals intschess cun fixar lur lingua(s) uffiziala(s), pia survegliar il mantegniment da la derasaziun e da l'omogenità dals intschess linguistic existents. Plinavant duain resguardar era las minoritads linguisticas ertadas, (...) pia quellas gruppas che discurren ina lingua naziunala, ma furman ina minorità en il chantun respectiv (...). Sche migraziuns midan la maiorità linguistica d'in intschess, duai [il chantun] vinavant resguardar avunda ils interess da quella populaziun che furma oramai ina minorità» (pp. 619–620). Tals cas na mancan betg en noss chantun. En lez connex citescha l'autura ina decisiun da la Dretgira federala formulada a l'occaziun d'ina chausa en lita en il chantun biling da Berna: «Tgi che vegn a star en in chantun d'otra lingua surpiglia quella ch'ins discorra là» (p. 620). Guckelberger commentescha: «Il princip territorial (...) sa basa t. a. sin l'idea ch'in linguatg na possia restar vital senza in intschess cumpact nua ch'el saja la lingua materna ed il linguatg principal da mintgadi, almain per la populaziun indigena (...). Dapli umans cun in'otra lingua naziunala ch'i dat e pli ch'ins duai resguardar quai ch'i basegan. Sche la minorità linguistica cumpiglia bunamain la mesadad da la populaziun, na fiss questa betg omogena; perquai fissi inadmissibel ch'il linguatg naziunel stgarsamain maioritar saja l'unic uffizial (...). Sch'il linguatg da la minorità è ina lingua naziunala smanatschada, lura prescriba la costituziun federala (art.

70 § 5) da la proteger spezialmain; en quest cas sa sbassa la valor minimala che pretenda da resguardar la minorità» (pp. 620–621). Tenor l'art. 70 § 5 duai la confederaziun gidar ils chantuns Grischun e Tessin a mantegnair e promover il rumantsch e talian sco linguas naziunalas periclitadas.

Il princip da proporziunalità

Il princip territorial sco norma costituziunala po sa chattar en conflict cun la libertad da linguatg sco dretg individual. Guckelberger dat l'exempel d'ina chausa en lita sper il cunfin dals linguatgs en il chantun biling da Berna. En lez cas ha la Dretgira federala ponderà a funs e sa decidida finalmain per la libertad da linguatg. Anc pli cumplitgà vegni sch'ins resguarda er «l'artigel costituziunel 70 § 3 che prescriba a la confederaziun ed als chantuns da promover la chapientscha ed il barat tranter las cuminanze linguisticas (...) per la coesiun interna da la societad svizra» (p. 623). Ina prescripziun correspudenta stat er en la costituziun chantunala friburgaisa. Roberto Bernhard, anteriur correspudent da la «NZZ» tar la Dretgira federala, ha fatg attent l'autur da questas lingias che Guckelberger na resguarda betg la sentenza 2P.112/2001, publitgada mo sin internet, che po valair sco in nov element constitutiv dal dretg svizzer. Lezza sentenza da 2001 sa referescha explicitamain a la prescripziun costituziunala friburgaisa da promover la chapientscha tranter las duas cuminanze linguisticas (3). Dentant ha gia ina sentenza da 1965 definì fitg bain ina tendenza generala dal dretg svizzer da linguas: «La finamira fixada duai star en ina relaziun raschunaivla cun ils meds impundids e cun las restricziuns basegnivas da la libertad» (cità p. 632).

1) Heinrich Wefing, Ätsch, ich darf stolz sein. En: «Frankfurter Allgemeine Zeitung», 2 da favrer 2006, p. 37.

2) Annette Guckelberger, Das Sprachenrecht in der Schweiz. En: Schweizerisches Zentralblatt für Staats- und Verwaltungsrecht, december 2005, pp. 609–633. Adressa: Schulthess Juristische Medien AG, Zwingliplatz 2, Postfach, 8022 Turig. Fax 044 200 29 08. Posta electronica: zs.verlag@schulthess.com

3) Funtauna: Roberto Bernhard, Von der Sprachgrenze zur Landesgänze. De la limite des langues à la Suisse toute entière. Winterthur 2004. Venal tar l'autur, Mythenstraße 56, 8400 Winterthur.